

CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND APARIȚIA SATELOR CU MEȘTEȘUGARI SPECIALIZAȚI* DIN BIHOR

AUREL CHIRIAC

Problema meșteșugurilor sătești a constituit pentru literatura istorică¹ și etnologică² o preocupare relativ constantă în timp. În general istoricii au abordat subiectul din perspectiva evoluției meșteșugurilor, apelînd în permanență la mărturiile consemnate de documentele arhivistice; au analizat tema în consens cu relațiile de producție proprii unor perioade istorice distincte, oprindu-se cu precădere la dezvoltarea acestora în lumea orașelor.

* Utilizarea formulei *sate cu meșteșugari specializați* se referă în primul rînd la precizarea care subliniază o specializare pe prelucrarea unor materii prime (a minereului de fier, lemnului, lutului, lînii etc.). În al doilea rînd, formula respectivă ne apropie de înțelegerea mult mai reală a locului pe care aceste economii complementare le ocupă în cadrul comunităților sătești, deoarece, așa cum evidențiază studiul nostru, niciodată nu s-a renunțat la munca cîmpului și nici la creșterea animalelor, ci dimpotrivă practicarea meșteșugului de-a lungul unui an se făcea întotdeauna în funcție de timpul afectat ocupațiilor principale deja menționate.

În al treilea rînd, formula utilizată, care apare frecvent la foarte mulți specialiști (vezi notele referitoare la meșteșugurile din țara noastră) ne apropie de o precizare ce vizează o diversificare, specializare ce apare frecventă în chiar cadrul unui meșteșug, cum este de pildă situația fierarilor (unii făceau numai coase, alții seceri etc.).

În ceea ce privește literatura străină consultată pentru acest studiu, aceasta folosește terminologia tocmai în sensul acceptat de noi. Astfel, Jacques Le Goff vorbește despre „specializare tehnică meșteșugărească” (*Civilizația Occidentului Medieval*, București, 1970, p. 129) și în tot aceeași remarcabilă sinteză acesta citează, referindu-se la realitățile medievale din țările slave, un specialist polonez care afirmă: „...este vorba de sate supuse autorității castelanului ducal și care erau locuite de meșteșugari care, deși scoteau din agricultură esențialul subzistenței lor, erau obligați la niște prestații meșteșugărești specializate” (*op. cit.*, p. 129—132). Pentru acesta meșteșugarul specializat era fierarul, olarul, rotarul etc.

¹ *Istoria României*, vol. II—III, București, 1962, 1964; Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954 (în continuare *Meșteșugurile din Transilvania...*); Șt. Olteanu, C. Serban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969.

² T. Bănățeanu, *Arta populară în satele specializate din raionul Beiuș. Regiunea Oradea*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, 1—2, 1954, București; B. Zderciuc, *Cu privire la situația social-economică în localitățile din sudul Raionului Beiuș Regiunea Crișana specializate în meșteșuguri artistice de la mijlocul secolului XVIII, pînă la începutul secolului XX*, în „Studii și cercetări de etnografie și artă

La rindul lor, etnologii, pornind în primul rînd de la constatările efectuate pe teren, au surprins fenomenul specializării pe fierărit, olărit, lădărit, spătărit etc., l-au consemnat fără, considerăm, să insiste suficient asupra contextului istoric și economic care a oferit cadrul optim pentru individualizarea satelor cu meșteșugari specializați în prelucrarea unor materii prime, într-o formă și la o amploare neatinsă pînă în epoca respectivă și care a favorizat la un moment dat, trecerea spre realizarea unei producții destinate desfacerii pe piață. S-au publicat o serie de studii, fie prezentînd totul la scară națională³, fie oprindu-se la o zonă etnografică distinctă⁴, fiecare dintre ele urmărind să releve cauzele general valabile conform cărora se poate explica profilarea economiei localităților respective: pămîntului slab productiv — satele de acest tip fiind grupate de regulă în zonele subcarpatice din Moldova și Țara Românească și montană din Transilvania⁵ — care a determinat, în anumite condiții, dezvoltarea unei economii complementare; rolului pietelor dintr-un spațiu sau altul ca factor economic important; existenței materiilor prime în apropiere⁶.

Limitîndu-ne la Bihor, vom discuta materialele care au abordat în mod special problema discutată. Desigur, primul se datorează lui Moise Popoviciu, care la începutul veacului al XX-lea, cunoscînd direct nivelul de dezvoltare atins de localitățile din jurul Vașcăului, a întocmit o lucrare amplă încercînd să ofere o explicație a situației create aici. Avînd ca bază de discuție perspectiva contemporaneității, autorul concluzionează: „Cam ca pretutindeni în apropierea munților, așa și în cercul Vașcoului, așezat și el la poale de munți, pămîntul e puțin și neroditor. Sunt unele comune însă, unde pămîntul e în adevăr prea puțin și unde e abia potrivit pentru fânaț și, în foarte rar cazuri, pentru cucuruz, secară și grâu. Aici instinctul de subzistență a îndemnat pe cămenii să recurgă la alte mijloace de traiu...⁷, deci să-și dezvolte o economie complementară prin care să-și poată asigura cele necesare traiului, de-a lungul unui an. Tabloul descris în continuarea textului de autor, completează sugestiv

populară”, București, 1965; N. Dunăre, *Sate din Zărand specializate în meșteșuguri*, în „Sargeția”, III, Deva, 1956 (în continuare *Sate din Zărand...*); Idem, *Răspîndirea satelor specializate în meșteșuguri populare pe teritoriul României*, în „Cibinium”, Sibiu, 1967/1968 (în continuare *Răspîndirea satelor...*); I. Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, 1973, p. 341—353; V. Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978, p. 322—433; N. Dunăre, *Arta populară din Munții Apuseni*, București, 1981, (în continuare *Arta populară...*); I. Godea, *Zona etnografică Beiuș*, București, 1982 (în continuare *Zona etnografică...*)

³ N. Dunăre, *Răspîndirea satelor...*; I. Vlăduțiu, *op. cit.*; V. Butură, *op. cit.*;

⁴ T. Bănățeanu, *op. cit.*; B. Zderciuc, *op. cit.*; N. Dunăre, *Sate din Zărand...*; Idem, *Arta populară...*; I. Godea, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, București, 1977; Idem, *Zona etnografică...*

⁵ Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 311

⁶ N. Dunăre, *Răspîndirea satelor...*, p. 30

⁷ M. Popoviciu, *Meseriași și neguțători în cercul Vașcoului*, în „Transilvania”, 1 Decembrie 1914, Sibiu, nr. 10—12, p. 471

afirmațiile de mai sus, relevind totodată stadiul atins de meșteșuguri în satele cunoscute.

Studiul lui Tancred Bănățeanu, pe lângă cauza general acceptată a rolului scăzut al agriculturii ca ocupație principală, în sensul unei productivități a pământului mult mai mici, scoate în evidență și alte motivații care au condus la formarea acestor *sate specializate* (autorul folosește această formulă pentru localitățile în discuție). Astfel, apreciază ca important rolul materiilor prime existente în cantități suficiente în zonă; al interpretărilor domeniiale ce au oferit modele necesare pentru satele respective. Referitor la perioada istorică în care meșteșugul, în interiorul unei comunități rurale, capătă asemenea proporții încât se ajunge la realizarea unei producții pentru piață autorul se oprește la epoca când relațiile de producție capitaliste se fac simțite în zonă din ce în ce mai mult, adică spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, aspect ce a determinat printre altele o impulsivitate a schimburilor comerciale⁸.

La rîndul lui, Boris Zderciuc, în studiul publicat în 1968⁹, surprinde mai multe cauze care au oferit posibilitatea dezvoltării fenomenului: pământul slab productiv din punct de vedere al producției agricole; prezența materiilor prime din abundență; practicarea unor ocupații sezoniere — lucrul la pădure etc. — care au determinat confecționarea unor piese solicitate permanent. Referitor la perioada cînd aceste sate se impun în peisajul economic al nord-vestului României, acesta afirmă: „Specializarea, după cum se știe, reprezintă o formă înaintată a diviziunii muncii. Ea se accentuează în momentul în care producția meșteșugărească rurală depășește cadrul industriei casnice, iar producția devine marfă destinată desfacerii pe piață”¹⁰, prin aceasta optînd pentru perioada de trecere spre epoca modernă.

Toate aceste studii analizate, la care am adăuga și alte volume sau materiale¹¹ ce se referă printre altele și la satele vizate de lucrare, reprezintă un punct de pornire în întreprinderea noastră care are drept scop de a înfățișa complexitatea factorilor ce au contribuit la dezvoltarea unor activități meșteșugărești concentrate în câteva localități, activități cu evidente repercusiuni pe planul vieții social-economice din nord-vestul României, într-un anume context social-istoric.

⁸ T. Bănățeanu, *op. cit.*, p. 34—35.

⁹ B. Zderciuc, *op. cit.*, p. 56, 59—60.

¹⁰ *Ibidem*, p. 63—64.

¹¹ T. Mozeș, *Ceramica populară din regiunea Crișana*, Oradea, 1967; I. Godea, *Meșteșugul lăzilor de zestre în Țara Crișurilor*, în „Contribuții la cunoașterea etnografiei din Țara Crișurilor”, nr. 10, Oradea, 1971; B. Ștefănescu, Fl. Goina, *Piese etnografice din zona Beiuș—Vașcău*, Oradea, 1979, p. 5—36; A. Chiriac, *Transportul și desfacerea produselor provenite din satele cu meșteșugari specializați în olărit și fierărit din Depresiunea Beiușului*, în „Biharea”, VII—VIII, Oradea, p. 212—216 (în continuare *Transportul și desfacerea...*)

Desigur, o premisă esențială în înțelegerea acestei complexe și importante probleme se referă la modul în care au evoluat meșteșugurile sătești de-a lungul Evului Mediu, precum și surprinderea exactă a locului și rolului acestora într-un cadru existențial limitat la o localitate sau alta, în acest răstimp.

Așa cum se precizează în unele lucrări de specialitate¹² încă din feudalismul timpuriu și mai cu seamă din veacul al XIII-lea și al XIV-lea, în condițiile consolidării orașelor transilvănene și a organizării domeniilor feudale, dar și în situația în care satul românesc, în general, își păstrează o structură social-economică proprie, o structură în cadrul căreia există un circuit economic direcționat spre satisfacerea necesităților limitate la fiecare comunitate (din acest peisaj se desprind acum satele din sudul Transilvaniei, ce practică intensiv oieritul¹³ și care ajung astfel la o specializare ocupațională), se pot surprinde coordonatele activității meșteșugurilor, în ansamblu, precum și a celor din comunitățile rurale, în special. Documentele medievale precizează pentru această etapă a evoluției meșteșugurilor în așezările rurale, la nivelul unui sat sau grup de sate existența fierarilor, olarilor, meșterilor lemnari, care lucrează însă doar pentru consumul localităților respective¹⁴, răspunzând deci intereselor subordonate unui circuit economic închis. În acest sens, pornind de la relațiile specifice promovate de societatea feudală se poate preciza statutul social al meșteșugarilor menționați mai sus, ei depinzând „... în mare măsură de comunitatea respectivă, de ceilalți țărani pe seama cărora produce. De aceea comunitatea caută să organizeze în așa fel munca meșteșugarului, încât să deservească pe toți locuitorii ei”¹⁵. În egală măsură se cuvine relevată și o altă latură, legată de condiția meșteșugarilor de la sate în societatea medievală: „Cei mai mulți dintre meșteșugarii sătești erau țărani agricultori ca ocupație principală, obiceiuri și mentalitate. Majoritatea erau deprinși doar într-o mică măsură de ocupațiile agricole”¹⁶. Luând în considerare aprecierile de mai sus și cunoscând evoluția meșteșugurilor sătești putem concluziona că încă pînă în veacul al XVIII-lea, cel puțin în Țara Crișurilor, meșteșugarii cunosc o răspindire echilibrată, obștea țărănească, chiar și în condițiile dependenței de stăpînul feudal, asigurîndu-și permanent cele mai elementare servicii solicitate de existența cotidiană.

¹² Șt. Pascu, *op. cit.*; Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*

¹³ C. Bucur, *Invarianță și variabilitate în păstoritul tradițional. Despre momentul apariției, cauzele și caracterul transhumanței pastorale a românilor*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei 1978”, X, Cluj-Napoca, 1978, p. 132—145; Idem, *Creația tehnică, în Istoria gîndirii și creației științifice și tehnice românești*, I, *Din antichitate pînă la formarea științei moderne*, București, 1982, p. 74 (în continuare *Creația tehnică*...)

¹⁴ N. Dunăre, *op. cit.*, p. 33—34

¹⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 221

¹⁶ Idem, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 403—404

Făcînd o paralelă cu evoluția societății medievale în toată Europa și mai ales cu cea Occidentală, tocmai pentru a evalua mai exact manifestarea relațiilor menționate mai sus în Transilvania, constatăm că cel puțin pînă în veacurile XV—XVI aceleași coordonate social-istorice și economice sînt proprii întregului spațiu european. Bunăoară, pentru Occidentul medieval, spațiu pe care-l cercetează și Jacques Le Goff, sînt valabile o serie de mecanisme în principiu ușor de depistat peste tot în Europa la un moment dat și care au frînat secole întregi inițiativele pe plan economic și mai cu seamă în lumea satelor. Jacques Le Goff afirmă, din această perspectivă, că: „Obstacolele în calea creșterii economice proveneau mai ales din regimul feudal însuși, care determina de altminteri și nivelul scăzut tehnologic. El se sprijină pe un mod de exploatare economic a cărei schemă, în mijlocul variațiilor geografice și cronologice, este fundamental aceeași. Sistemul feudal este în esență însușirea de către clasa senioară — ecleziastică și laică — a întregului prisos al producției rurale asigurate de către masa țărănească. Această exploatare se face în condiții, care lipsesc pe țărani de mijloacele necesare pentru a contribui la progresul economic, fără ca beneficiarii sistemului să aibă ei însuși posibilități mult mai mari de investiții productive”¹⁷.

Această modalitate de aservire a țăranului și, implicit, conservarea unor relații precise în acest sens în Europa răsăriteană pînă în secolul al XIX-lea¹⁸, s-a resimțit și pe planul vieții social-economice de aici. Se remarcă, totuși, în acest răstimp, pătrunderea gradată a principiilor vehiculate de societatea modernă ce se afirmaseră puternic în Europa Apuseană, și care încep să se resimtă și în Țările Române. Treptat, aici: „Producția de marfă și economia bănească subminează economia naturală...”¹⁹, binenteles în limitele admise de relațiile de producție feudale ce se mențin încă puternic vreme îndelungată. Persistența relațiilor feudale, a unor mentalități subordonate acestora oferă, credem, datele necesare înțelegerii obiective a stabilizării meșteșugurilor — în sensul, bineînțeles, al realizării unor mărfuri în cadrul organizat al breslelor și la un nivel calitativ remarcabil în consens cu cadrul social-economic mult mai favorabil aici, la oraș, realitate care în așezările rurale se cristalizează mai tîrziu, spre sfîrșitul feudalismului. Ca atare, era firesc, spre exemplu, ca stăpînul de pămînt din Bihor, ca și din alte părți ale Transilvaniei, să-și întărească permanent întreprinderile domeniiale, urmărind să le asigure nu numai continuitatea în producție, ci și brațele de muncă solicitate pentru a acoperi cerințele unei astfel de activități în condițiile unei aserviri cît mai îndelungate și avantajoase. Precizarea de mai sus este confirmată de urbariile domeniului Făgăraș²⁰ sau, mai aproape de spațiul cercetat, de acela

¹⁷ Jacques Le Goff, *Civilizația Occidentului Medieval*, București, 1970, p. 310

¹⁸ *Ibidem*, p. 311

¹⁹ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 403—404

²⁰ D. Prodan, *Urbariile Țării Făgărașului*, vol. I, 1601—1650, București, 1970, p. 101—105

al domeniului Beiuș, care consemnează tocmai coordonarea existenței satelor de aici spre satisfacerea unor obligații față de manufactura de fier de la Vașcău (pentru aceasta erau desemnate localități întregi ce trebuiau să răspundă cererilor solicitate de o continuă funcționare)²¹, de unde pleca apoi materia primă spre centre importante precum Oradea, Beiuș, etc.

Lemnul, ca un material accesibil, a fost de asemenea exploatat prin impunerea în sarcini precise comunităților sătești. Aproape fiecare sat din zona Beiușului trebuia să taie și să transporte lemne pentru stăpinul de pământ. Grăitor este urbariul domeniului Beiuș de unde aflăm „că șase sate, Burda, Cresuia, Cărbunari, Budureasa, Gurani și Pietroasa, fac șindrilă, scinduri (scandulas asseres) și alte lucrări sau unelte de lemn (lignea instrumenta) necesare cetății Oradea. Sînt obligați de asemenea să care șindrilă și scinduri la Beiuș, iar de acolo să care lemne la Oradea, ca și alte sate. Pentru că dau șindrilă și scinduri ei nu sînt datori nici cu secerători, nici cu coșai”²².

Indiscutabil, pentru aprecierea la parametrii reali a modului de viață propriu lumii medievale nu poate fi omis rolul tirgurilor²³, care ca și statut beneficiază de un nivel superior satului, și orașelor, ele împreună oferind multă vreme produsele meșteșugărești mai prețioase necesare pentru completarea inventarelor țăranilor, contribuind astfel la rezolvarea considerabilă a raportului dintre cerere și ofertă în teritoriul menționat. Spațiul Bihorului prezintă un exemplu elocvent, orașul Oradea avînd un statut important pentru că era un vechi și reprezentativ centru comercial, centru care a concentrat de-a lungul Evului Mediu numeroase bresle²⁴. La acesta se adaugă tirgurile Beiuș și Vașcău, apreciate nu numai prin prisma rolului economic deținut în zonă, ci și prin modelele pe care le-a oferit, cum ar fi de exemplu Vașcăul din punctul de vedere al tehnologiei obținerii fierului și a transformării acestuia în unelte. Cumulate, acestea vor contribui, alături de alte cauze, la impulsivitatea, în condiții social-istorice și economice prielnice, dezvoltării unor meșteșuguri în satele cunoscute, acestea asigurînd, la un moment dat, necesarul de produse dintr-o arie foarte largă din nord-vestul României.

De-a lungul Evului Mediu, documentele de arhivă consemnează existența unor meșteșugari în aproape toate satele Bihorului. Acest echilibru era firesc în condițiile unei vieți subordonate unor interese îndreptate spre satisfacerea necesităților fiecărei comunități rurale. Dacă fierarii, ca meșteri ce efectuau reparații curente sau în unele cazuri uneltele solicitate, sînt prezenți aproape în fiecare sat²⁵, același lucru îl putem susține

²¹ Idem, *Domeniul Beiuș la 1600*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, V, Cluj, 1962, p. 48

²² Idem, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, București, p. 845

²³ C. Bucur, *Creația tehnică...*, p. 68

²⁴ Ș. Toth, *Tirgurile din Oradea (III)*, în „Biharea”, VI, Oradea, 1979, p. 103—148

²⁵ Vezi: Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania...*; Șt. Olteanu, C. Șerban, op. cit., p. 13—14

și despre olărit, care în timpurile mai vechi era o preocupare practică la nivel de gospodărie, constant²⁶. Relevantă este, în acest sens, concluzia avansată de specialiști pe baza cercetării arhivelor: „Documentele din primele secole ale mileniului nostru nu-i amintesc pe olari, datorită marelui lor număr, meșteșugului oarecum comun și neaducător de venituri însemnate încât să facă obiectul unor acte de danii ori de altă natură”²⁷. Reconstituind tabloul olarilor din Țara Crișurilor la începutul secolului al XVIII-lea, veac în care au avut loc semnificative mutații în modul de exprimare a satelor din Transilvania, deci după un răstimp apreciabil, distingem olari activi încă în multe localități: Vadu Crișului, Telechiu, Poșoloca etc., toate pe Valea Crișului Repede; la Negru, Târcaia, Uileacu de Beiuș, Remetea, Lehecen, Săliște de Vașcău, Criștiorul de Jos, Valea Neagră de Jos etc., în bazinul Crișului Negru²⁸.

Oarecum diferită a fost situația țăranilor care se ocupau cu prelucrarea lemnului. În condițiile în care România era acoperită cu o mantie densă de păduri, inclusiv în zonele de câmpie²⁹, și deci lemnul a reprezentat materia primă cea mai la îndemână, era explicabilă tendința firească a fiecărui satean de a-l folosi frecvent pentru confecționarea diferitelor obiecte necesare în gospodărie. Având ca bază o asemenea tradiție și adăugând la aceasta, după cum s-a menționat mai sus, și obligativitatea prestării unor munci continue pentru stăpînul de pămînt, putem avansa ideea existenței premiselor care vor conduce în timp la formarea unor centre de meșteșugari ce se vor profila pe o producție pentru piață³⁰, într-o arie foarte mare.

Pornind de la aprecierile prezentate, rezultă pînă în veacul al XVIII-lea, datorită persistenței relațiilor feudale, a unei economii subordonate intereselor stăpînului de pămînt, satele au desfășurat o existență organizată în structuri tradiționale, înțelegînd prin aceasta, în ideea urmărită de noi, derularea unui circuit social-economic care asigura cele necesare traiului zilnic. În paralel, se pare, că un alt aspect va trebui avut în vedere pentru înțelegerea completă a unui mod de viață specific Evului Mediu și anume cel al muncii prestate la câmpie de locuitorii din depresiunea Beiușului. Că era o realitate ne-o dovedește documentul din 1454 prin care sătenilor din zona Beiușului li se reconfirmă dreptul de

²⁶ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1972, p. 249—253; S. Dumitrașcu, *Ceramica românească descoperită în Crișana (sec. VIII—IX)*, în Biblioteca „Crisia”, II, Oradea, 1978, p. 83—85

²⁷ I. Godea, *Caracteristici ale culturii...*, p. 121

²⁸ V. Maxim, Gh. Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice*, în „Biharea”, II, Oradea, 1974, p. 61—63

²⁹ I. O. Berindei, *Rolul factorului antropoc în modificarea unor elemente ale mediului geografic din R.S.R.*, în „Lucrări științifice”, seria geografie, Oradea, 1973, p. 95—96

³⁰ D. Prodan, *Iobăgia...*, p. 845; V. Maxim, Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 60—61. În această ultimă lucrare se precizează că în secolul al XVIII-lea la Gurani, de pildă, „Foarte mulți din meșteșug adecă din confecționarea vaselor de lemn pentru măsurat cîștigă bani”.

a merge să lucreze la cimpie³¹. E adevărat, nu se precizează unde și dacă în contextul unor obligații sau în virtutea cauzelor care au determinat și mai târziu plecarea spre cimpie pentru a participa la muncile agricole ce le asigurau completarea cantității de cereale necesare pentru tot anul. Oricum, se impune fără dubii această relație între munte-cimpie, care a fost actuală și în vremurile mai îndepărtate.

Cînd se poate aprecia că s-au individualizat satele cu meșteșugari specializați, pe prelucrarea anumitor materii prime, înscriindu-se, prin producția realizată, în circuitul economic al nord-vestului României? Care sînt cauzele de ordin general și particular ce au contribuit la apariția lor? Care a fost statutul acestor localități în cadrul comunităților rurale de aici?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări am avut în vedere trei parametri indispensabili în a aprecia exact dimensiunile fenomenului: *istoric, economic și geografic*.

Contextul istoric a fost, fără îndoială, o cauză de ordin general ce a determinat o serie de mutații care s-au răsfrînt asupra cadrului economic. Instaurarea stăpînirii habsburgice la sfîrșitul secolului al XVII-lea (1692) s-a resimțit și în părțile vestice ale Transilvaniei, în primul rînd prin reorganizarea administrativă a teritoriilor conform intereselor monarhiei, care a promovat o politică de centralizare a puterii³² și, în consens, o doctrină economică bazată pe același sistem ce viza controlul asupra întregii vieți economice din imperiu. Ducînd, inițial, o politică mercantilistă, numai în favoarea țărilor „creditare“, odată cu pierderea Sileziei are loc impulsionearea industriei transilvănene și, chiar, încurajarea inițiativelor particulare³³.

Strîns legate de contextul istoric, **cauzele economice** contribuie la înțelegerea cît mai exactă a fenomenului analizat. Odată cu noul regim politic are loc repunerea în drepturi și a Episcopiei romano-catolice din Oradea peste anumite teritorii, aceasta din urmă propunîndu-și, printre altele, reorganizarea vieții economice de pe domeniile sale. În spiritul politicii economice a imperiului Episcopia urmărește o sporire a veniturilor proprii³⁴. „Pornind însă de la condițiile naturale ale acestui domeniu (Beiuș — n.a.) care erau mai puțin favorabile dezvoltării agriculturii, de la faptul că în unele sate abia acum locuitorii se reasează la vetrele lor, de la suprafața restrînsă a alodiului, stăpînul de pămînt recurge la comutarea de obligații și chiar la renunțarea unor dintre ele. Era interesat în a-și menține și a atrage forța de muncă pe domeniu, a avea liniște

³¹ I. Pușcaș, *Arhiva Episcopiei catolice de Oradea*, în „Revista Arhivelor“, Anul LVII, vol. XLII, nr. 1, București, 1980, p. 129

³² D. Prodan, *Caracterul regimului austriac în Transilvania*, în *Istoria României*, III, București, 1964, p. 352—356

³³ B. Surdu, *Situația social-economică a Transilvaniei pînă la răscoala lui Horea*, în *Istoria României*, III, București, 1964, p. 411

³⁴ Gh. Gorun, *Miscări țărănești de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu de la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Crisia“, IX, Oradea, 1967, p. 167

după o lungă perioadă de grele încercări. Pe de altă parte episcopia avea nevoie acum de bani pentru refacerea curții episcopale și a altor edificii, pe întinsul domeniului precum și pentru procesele pe care le purta în scopul redobândirii tuturor proprietăților³⁵. De asemenea, printre alte măsuri avansate se repun sau se pun în funcțiune câteva întreprinderi cu caracter manufacturier, cum ar fi cele de fier de la Vașcău, Drăgănești, Pocioveliste³⁶, sticlă de la Beliu³⁷, etc.

Cadrul geografic trebuia discutat în măsura în care a condiționat evoluția satelor din Bihor spre un anumit specific și în consens cu relația ce s-a stabilit între omul acestor locuri și mediul înconjurător, relație care atestă, indiscutabil, o dezvoltare care este proprie doar unei populații sedentare și cu adânci rădăcini în acest spațiu. Dacă privim cu atenție așezarea localităților respective putând chiar generaliza această observație la întreg teritoriul românesc³⁸, ajungem la concluzia că ele sînt circumscrise formelor de relief înalte, respectiv deal și munte, deci unor teritorii unde pămîntul este mai puțin propice practicării agriculturii³⁹. Era firesc ca într-un asemenea context să se dezvolte o economie complementară, cu atît mai mult cu cît anumite materii prime erau accesibile locuitorilor, iar tradiția prelucrării transmisă de veacuri.

Revenind la depresiunea Beiușului, teritoriu ce a cunoscut o accentuată grupare de meșteșugari în anumite sate, menționăm o serie de sublinieri ale istoricilor, rezultate în urma cercetării documentelor de arhivă. Astfel, cu excepția localității Băița, a cărei sol era trecut în clasa I „... și aceasta nu datorită pămîntului arabil sau finațului ci faptului că era important pentru minier și muncă⁴⁰, celelalte erau incluse în clasa II, III, IV⁴¹. Elocvent este că aceste pămînturi au fost de la început puțin apreciate pentru producția agricolă de stăpînul de pămînt, lucru evidențiat la 1600 de urbaniul domeniului Beiuș: „Sate românești nu dau nici nonă, nici dijmă din semănături, veniturile domeniului din dijma semănăturilor reducîndu-se astfel foarte puțin. Acest pămînt însă, după indiciile urbaniului, nu putea fi întins, consta mai mult din fînețe decît din pămînturi de arătură. Aceasta și pentru că domeniul era mai puțin propriu pentru culturi mai întinse agricole, dar și pentru că el se găsea de zeci de ani în gura primejdiei turcești, într-o nesiguranță și într-o stare

³⁵ A. Ilea, Gh. Mudura, V. Covaci, *Conscrierea domeniului Beiuș la anul 1721*, în Biblioteca „Crisia”, IX, Oradea, 1980, p. 14

³⁶ A. Ilea, I. Popovici, *Fierăria de la Vașcău în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Crisia”, III, Oradea, 1973, p. 199—218; I. Popovici, *Manufactura de fier de la Pocioveliste și Drăgănești din comitatul Bihor (1738—1735)*, în „Biharea”, IV, Oradea, 1977

³⁷ V. Covaci, *Manufactura de sticlă de la Beliu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în „Crisia”, III, Oradea, 1973, p. 219—234

³⁸ Șt. Olteanu, C. Șerban, *op. cit.*, p. 311

³⁹ *Ibidem*

⁴⁰ Gh. Mudura, *Conscrierile urbariale ale domeniului Vașcău (1772—1848)*, în „Crisia”, VIII, Oradea, 1978, p. 149

⁴¹ *Ibidem*

nefavorabilă pentru dezvoltarea unei economii agricole proprii stăpînului feudal⁴². Fiind conștientă de o atare realitate, Episcopia romano-catolică și-a îndreptat interesele pînă în veacul al XVII-lea spre exploatarea bogățiilor subsolului deschizînd întreprinderi domeniiale care au condiționat sub acest aspect, întreaga viață a satelor de aici, pentru ca odată cu veacul al XVIII-lea fenomenul să devină invers, stăpînul de pămînt încurajînd inițiativele particulare mai mult, de pe urma acestora beneficiînd de ciștiguri substanțiale prin dijma percepută.

Reiese că în condițiile precizate mai sus cadrul geografic a favorizat substanțial conturarea unui mod de viață, direcționarea oamenilor din acest spațiu spre practicarea, treptată, a unor meșteșuguri, deci a unei economii complementare ce venea să întregască, prin schimbul de produse promovat, cantitatea de cereale obținută de pe suprafețele din zonă. Dar dacă de-a lungul Evului Mediu exercitarea monopolurilor de către stăpînul de pămînt a îngrădit substanțial posibilitatea cristalizării unei activități meșteșugărești decît în limitele unei comunități rurale sau în beneficiul proprietarului feudal, la cumpăna dintre epoca medievală și cea modernă, în condițiile economice și istorice date s-a ajuns la apariția unor sate ce concentrează un număr important de meșteșuguri care s-au înscris relativ repede în circuitul economic al nord-vestului României impunîndu-se mai cu seamă prin diversitatea și calitatea mărfurilor realizate.

Beneficiînd de un asemenea cadru geografic și de un context social-politic și economic favorabil era firesc să se producă mutații pe anumite planuri și în lumea satelor, mai ales din punct de vedere demografic constatîndu-se o creștere apreciabilă, dar și sub aspectul posibilităților de a dezvolta o economie complementară ce a asigurat un schimb de produse cu zone diferite. Tot acum are loc în întreaga Transilvanie o amplificare a contactelor între munte și cîmpie, aceasta determinînd pentru ambele teritorii o specializare, primele pe diferite meșteșuguri, în funcție de o materie primă sau alta, celelalte pe agricultură, fiecare oferind produsele schimbului. „Volumul producției agricole a Transilvaniei înregistrează în secolul al XVIII-lea o însemnată creștere, rezultat al unui complex de factori, în care, alături de creșterea populației agricole însăși, intră cererea sporită a pieței, datorită înmulțirii populației neagricole: meșteșugarii desprînși de agricultură, populația din regiunile de munte, unitățile militare staționate pe teritoriul țării și aparatul de stat în continuă dezvoltare⁴³. Tocmai datorită ponderii mari pe care încep să o aibă în viața economică meșteșugurile sătești, stăpînul de pămînt le-a impus taxe noi, în paralel cu celelalte sarcini iobăgești. Pentru Țara Crișurilor, aspectul discutat cunoaște note specifice, în funcție de amploarea căpătată de un meșteșug sau altul. Astfel: „Cismarii, jocarii și sumănarii, în afară de tîrgul Beiușului, sînt rareori amintiți. În schimb, sînt impuse la plata

⁴² D. Prodan, *Domeniul Beiuș...*, p. 62

⁴³ B. Surdu, *op. cit.*, p. 404

taxelor olarii, fierarii, vărarii și cărbunarii împreună cu proprietarii de pive⁴⁴. De pildă, în prima jumătate a veacului al XIX-lea pentru atelierelor de fierari și pentru cărbunari se plătea între 2 și 6 florini, iar taxa pentru un cuptor de ars oale era în jur de 1 florin⁴⁵.

Analizind răspîndirea satelor ce au deținut meșteșugari fierari, olari, lădari, sumărari etc., distingem, ca o primă constatare, gruparea acestora în funcție de materia primă și de prezența, la o mică distanță, a unor localități cu care au colaborat sub un aspect sau altul.

I. **Fierăritul**, ca meșteșug concentrat în câteva sate din jurul Vașcăului, își are explicația atît în activitatea desfășurată de manufactura din Vașcău, manufactură ce a polarizat și sub aspectul obligațiilor feudale, dar și cel al meșteșugului, activitatea iobagilor români dintr-un teritoriu adiacent. Faptul că nu numai în secolul al XVIII-lea⁴⁶, ci și mai devreme este menționată aici fierăria românilor (*malleatura valachorum*)⁴⁷, nu înseamnă decît că există deja una din premisele principale ale evoluției meșteșugului, fiind antrenați în această muncă și iobagii localnici. Desigur, dezvoltarea remarcabilă a satelor Vărzarii de Jos, Vărzarii de Sus, Cărpînet, Bărăști (Vașcău) și Briheni, în ceea ce privește numărul atelierelor și, implicit, a unei producții pentru piață se datorează, pe de-o parte, modelului oferit de Vașcău, precum și tradiției mineritului țărănesc aici; posibilității creerii unui circuit economic favorabil la nivel de așezări satești, prin cointeresare directă; și, nu în ultimă instanță, sporirii cererii de unelte pentru piață a căror calitate era apreciată de cumpărători.

O confirmare în favoarea impunerii satelor cu meșteșugari specializați în prelucrarea fierului, începînd cu veacul al XVIII-lea, ne-o dă dinamica atelierelor satești pînă la începutul veacului al XX-lea. Urbariul din 1735 consemnează la Vărzarii de Jos, Vărzarii de Sus și Cîmp, doar 5 fierării⁴⁸, pentru ca imediat după 1800, în primele două sate să fie 57 de ateliere⁴⁹, iar peste 38 de ani în aceleași localități, numărul lor să se ridice la 61, unii deținînd chiar și două fierării⁵⁰. După 1850 începe regresul, situație generată de încetarea producției cuptoarelor de redus minereul de la Briheni și a manufacturii de la Vașcău, și de concurența produselor întreprinderilor industriale, astfel că în 1914 se semnalizează doar 8 ateliere⁵¹.

Consecința imediată a formării acestor nuclee s-a resimțit în modul de antrenare a unor comunități rurale din zonă. Un prim argument îl

⁴⁴ V. Maxim, Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 57

⁴⁵ Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 151

⁴⁶ A. Ilea, I. Popovici, *op. cit.*, p. 202

⁴⁷ V. Butură, *Contribuții la studiul fierăritului în Munții Apuseni*, în *APULUM X*, Alba Iulia, MCMLXXII, p. 588

⁴⁸ I. Godea, *op. cit.*, p. 117

⁴⁹ Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 151

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ M. Popoviciu, *op. cit.*, p. 479

oferă asocierea dintre țărani români din Briheni și cei din Vârzarii de Mijloc (astăzi de Jos), la 1745, cu ocazia încheierii unui document prin care primesc dreptul de a-și ridica un cuptor propriu de redus minereul. Urmărind mai mulți ani la rînd cantitatea de fier obținută aici s-a constatat absența frecventă a iobagilor din Vârzarii de Jos care în act erau nominalizați (este vorba de ramura Găvrestilor și familiile Pat). Deducem că, de fapt, participarea celor din Vârzarii de Jos izvorește dintr-o înțelegere conform căreia cei din Briheni reduc minereul asigurînd materia primă din care vîrzăranii, la rîndul lor, au confecționat diferite obiecte, o parte din acestea revenind, probabil, drept plată, celor din Briheni⁵².

Un alt aspect ce-l apreciem ca semnificativ din punctul de vedere al relațiilor create între comunități este acela al specializării pe munci auxiliare. Această intercondiționare a fost frecventă în cazul satelor care au practicat cărbunăritul sau, dintr-o perspectivă mai complexă, transportul și desfacerea produselor.

Din epocile anterioare, realitate susținută de urbaniul domeniului Beiuș la 1600, un număr de sate aveau obligația de a aproviziona cu mangan fierăria de la Vașcău Chișcău și Măgura⁵³ sau topitoria de aramă de la Băița⁵⁴. În secolul al XVIII-lea însă are loc o transformare deoarece această profilare a unor săteni din Vârzarii de Sus, Călugări, Izbuc, Lehecenii nu se rezumă acum numai la a acoperi necesitățile față de manufactura de la Vașcău, ci dimpotrivă ajung să desfacă marfă și pentru atelierele sătești sau pentru cuptorul de redus minereul de la Briheni⁵⁵. Cărbunari mai sînt amintiți în documentele din 1769—1770, la Miersig, Sititilec și Băița⁵⁶, primele două localități aprovizionînd, probabil, orașul Oradea și tirgurile din apropiere.

Privit în ansamblu fenomenul este apreciabil prin implicațiile pe care le-a determinat în relațiile dintre localitățile respective din depresiunea Beiușului, în special, ajungîndu-se la un moment dat ca Vârzarii de Sus, recunoscută prin atelierele sale de fierari în veacul al XIX-lea, să cedeze concurenței pieselor confecționate la Vârzarii de Jos și să se practice bocșeritul, asigurînd manganul solicitat de cea din urmă așezare⁵⁷.

II. **Olăritul**, cel puțin pentru Țara Crișurilor, cunoaște pînă la începutul veacului al XVIII-lea o răspîndire largă. De la 1700 încoace are loc procesul de detașare a unor sate, mai ales acelea care prin calitatea lutului obținut și a vaselor confecționate, ca și prin aria de cuprindere, ajung să domine. Analizînd situația a două dintre localitățile în discuție surprindem pe parcursul unui singur secol o acaparare a majorității comu-

⁵² A. Chiriac, *Feronerie populară din Bihor*, Oradea, 1978, p. 24—28

⁵³ D. Prodan, *Domeniul Beiuș...*, p. 48—49

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ M. Bocșe, *Cărbunăritul în Bihor*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, p. 466

⁵⁶ Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 59

⁵⁷ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 32

nității la meșteșugul respectiv. Astfel, la Leheceni numărul olarilor crește între anii 1803 și 1914, de la 60 la 139⁵⁸, iar la Săliște de Vașcău, în aceeași perioadă de timp se ajunge de la 15 la 157⁵⁹. Explicabilă ne apare această creștere numerică, care are loc de-a lungul a peste 100 de ani, dacă luăm în considerare atât posibilitățile de desfacere a mărfii frecvent și în condiții relativ avantajoase, cu ocazia unor tirguri sau în teritoriile din cîmpie, relație ce s-a impus puternic în veacul trecut, acest aspect fiind, într-o anumite etapă din calendarul anual al vânzării, dominant⁶⁰.

Despre Vadul Crișului, cercetările nu fac decât să confirme afirmațiile avansate mai sus. Conscririle argumentează suficient o situație care se individualizează în secolul al XVIII-lea. Acum, încep să fie menționați și aici un număr de olari (*figulus*)⁶¹ de la care Capitulul Episcopiei romano-catolice de Oradea obținea, la 1753, 152 florini venit anual, din impunerea meșteșugarilor⁶². Această consemnare a olarilor numai după 1700 nu înseamnă, ca de altfel și în cazul celorlalte sate afiliate acestui meșteșug, că înainte nu s-a practicat olăritul, ci dimpotrivă relevă tocmai momentul cînd datorită amploarei atinse în valorificarea produselor pe piață, stăpînul de pămînt solicită taxe noi, necesare sporirii veniturilor proprii.

III. **Prelucrarea lemnului** a fost una din îndeletnicirile cele mai răspîndite în cadrul comunităților satești. Datorită răspîndirii lemnului, aceasta a devenit în timp una din materiile prime de bază în confecționarea obiectelor de uz casnic; a uneltelor agricole; în ridicarea construcțiilor din cadrul gospodăriei. La fel ca și în celelalte meșteșuguri în veacul al XVIII-lea se produce o diversificare a meseriilor⁶³ și, implicit, în categoriile de piese confecționate. Se detașează acum cîteva sate care beneficiază de specializarea pe un anumit tip de produs. O simplă înșiruire a lor creează o imagine sugestivă asupra amplitudinii fenomenului într-un teritoriu relativ limitat. Cele mai importante sînt: Gurani, care valorifică vase de lemn⁶⁴, Cociuba Mică și Pietroasa unde „mai mulți dintre iobagi confecționează vase de lemn și șindrila și le vînd”⁶⁵; Cordău, sat ce a comercializat lemne gata finisate pentru construcții⁶⁶; Meziad, aici locuitorii ridicau case din lemn, pe care le ofereau vânzării satelor din jur⁶⁷; Creșuia, localitate renumită pentru scările „...cu cari cutrieră apoi întreg

⁵⁸ I. Godea, *op. cit.*, p. 123

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ A. Chiriac, *Transportul și desfacerea...*, p. 218

⁶¹ I. Godea, *op. cit.*, p. 122.

⁶² Gh. Mudura, *Populația localităților de pe cursul superior al Crișului Repede la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Aleșd, 1904—1979*, Oradea, 1979, p. 120

⁶³ I. Godea, *op. cit.*, p. 110

⁶⁴ V. Maxim, Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 60

⁶⁵ *Ibidem*, p. 61

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ I. Godea, *op. cit.*, p. 111—112

județul Bihor și Arad⁶⁸; Tărcăița, ce s-a impus prin foarte buni meșteșugari: „Fac unelte din lemn, roți, care, laviță, scaune pe cari le încrestează cu multă istețime⁶⁹; Criștioru de Sus, a cărui oameni au lucrat unelte de lemn (furci, greble, etc.) pentru piața zonei; Valea Neagră de Jos, unde țăranii au realizat spețe căutate în vestul României.

Centrele de lădărit din Țara Crișurilor s-au impus pe piață prin produse cu o pronunțată valoare utilitară și estetică. Receptat conform unei dialectici a dezvoltării: „Pînă la începutul secolului trecut în cele mai multe din satele așezate în zone de deal lăzile se confecționează de fiecare gospodăr în parte. O dată cu creșterea numărului locuitorilor din sate, cu dezvoltarea căilor de comunicație, perfecționarea uneltelor de producție și intensificarea relațiilor de schimb, diviziunea muncii se accentuează⁷⁰. O serie de localități — Derșida, Preuteasa, Borozel, Călățea, Virciorog, Șerghiș, Budureasa, Hășmaș, Groșeni, Camna, Nadăș — lucrează acum la comandă sau pentru desfacerea direct pe piață⁷¹, atît lăzi de zestre, cît și hambare. Aceste din urmă piese ocupau, în cazul meșterilor de la Budureasa, un loc important în economia de schimb, fapt atestat de cererea dintr-o arie de desfacere foarte mare.

Dacă la 1600 Budureasa avea obligații precise în ceea ce privește prelucrarea lemnului față de Episcopia romano-catolică pentru care trebuia să transporte scînduri⁷² fără, însă, ca la atît să se reducă preocupările țăranilor care mai confecționau și alte produse dar, pentru uzul localității, în principal, după 1800, meșteșugarii profilați doar pe lădărit, lucrează într-un număr din ce în ce mai mare. Confirmarea, în acest sens, o aflăm în veacul al XIX-lea, atunci „cînd s-a observat din partea stăpînului de pămînt comercializarea extinsă a lăzilor, s-a trecut la impunerea lădărilor⁷³. De asemenea, o consecință directă a stadiului atins de comercializarea obiectelor la Budureasa se reflectă în introducerea unei soluții tehnice interesante, generalizate acum, și anume utilizarea pe o scară largă a „pălitoarei“, instalație de uscat și afumat lemnul, întrebuințată în orice anotimp, materialul primind un aspect estetic aparte prin patina căpătată, iar: „Fumul pătrunzînd pe lîngă că le usucă, face să se depună pe ele un strat uniform de cărbune ce contribuie substanțial la conservarea piesei⁷⁴.

IV. **Sumănăritul** a fost practicat secole de-a rîndul în fiecare comunitate satească, femeile fiind acelea care confecționau, pentru necesitățile fiecărei familii, această piesă de port de veche tradiție în spațiul carpato-danubiano-pontic. Spre exemplu, și cu certitudine situația era identică pentru majoritatea localităților din zonă, se precizează că la începutul veacului al XX-lea în satul Cresuia: „Sumanele și cioarecii . . . , le țes și

⁶⁸ Angela Selagian Buteanu, *Din podoabele Bihorului*, Beiuș, 1926, p. 12

⁶⁹ *Ibidem*, p. 26.

⁷⁰ I. Godea, *Meșteșugul lăzilor* . . . , p. 130

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² D. Prodan, *op. cit.*, p. 45

⁷³ V. Maxim, Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 43

⁷⁴ I. Godea, *op. cit.*, p. 131

le coase femeile⁷⁵. Totuși, la un moment dat localitatea Sirbești se impune în acest teritoriu atît prin numărul celor care confecționează sumane, bărbații fiind cei care ajung să croiască și să coase aici, cit și prin aria de desfacere.

În ceea ce privește epoca cînd se maturizează fenomenul specializării pe acest meșteșug, în sensul grupării meșteșugarilor aici, documentele ne dau cîteva puncte de reper interesante. Astfel, pînă la 1813, satul Sirbești este menționat în documente pentru taxele ce le plătea pe atelierele satești de fierari⁷⁶, pe cînd la începutul veacului al XX-lea (1914) se subliniază în diferite lucrări că „... în Sirbești, comună cu 79 de familii, în afară de 4 inși, toți exercită meseria de croitori de sumane (sumănari)”⁷⁷. Trecerea aceasta impresionantă spre confecționarea sumanelor pentru desfacere își găsește explicația în cadrul economic ce oferă motivația transformării dintr-o îndeletnicire casnică într-una destinată valorificării într-o arie precisă, de la Vașcău pînă în zona Ineului, stabilitatea din punct de vedere al cererii asigurînd o sursă de venit permanentă. Totodată, această situație a determinat o sporire a calității sumanelor, fapt atestat de extinderea posibilităților de procurare a pînurii, cei cu stare socială mai bună cumpărînd-o de la Cîsnădie⁷⁸, aspect care venea să completeze cealaltă modalitate de lucru, mult mai des practică, de a confecționa sumanul la solicitant acasă, pe materialul pus la dispoziție de client⁷⁹.

Nu poate fi exclusă nici o altă condiție care a generat dezvoltarea sumănăritul la Sirbești și anume existența dubelor de la Finațe în imediata apropiere.

Amploarea remarcabilă atinsă de specializarea pe anumite meșteșuguri în Bihor este susținută și de coexistența în aceeași comunitate satească a două meșteșuguri sau a unui meșteșug cu o ocupație. Întîlnim la Vărzarii de Jos, fierari și cizmari; Cărpinet, olari și fierari; Leheceni, olari și cărbunari; Valea Neagră de Jos, spătari și olari; Vadul Crișului, olari și vărari, realitate ce izvorăște din necesitatea, mai cu seamă în depresiunea Beiușului, de a-și procura prin intermediul dezvoltării unei economii complementare produsele agricole inexistente în cantități suficiente.

CONCLUZII

Pe baza argumentelor inserate în studiu rezultă că satele cu meșteșugari specializați pe prelucrarea fierului, lutului, lemnului și lîinii s-au impus în peisajul social-economic al nord-vestului României începînd din veacul al XVIII-lea, într-un context istoric și economic în care trăsăturile lumii moderne au fost tot mai evidente, și au atins maxima dezvoltare.

⁷⁵ P. Stelea, *Viața sătenilor din Cresuia*, Beiuș, 1944, p. 36

⁷⁶ V. Maxim, Gh. Mudura, *op. cit.*, p. 61—62

⁷⁷ M. Popoviciu, *op. cit.*, p. 479

⁷⁸ T. Bănățeanu, *op. cit.*, p. 36

⁷⁹ *Ibidem*.

tare, în formele cunoscute, de-a lungul veacului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX.

Desigur, existența satelor cu meșteșugari specializați într-o diversitate și la o amploare nemaiîntâlnită în alte zone etnografice din România a generat o serie de implicații în organizarea social-economică a localităților respective, precum și în relațiile dintre așezările de pe un teritoriu important din nord-vestul României.

Discutînd transformările din cadrul comunităților rurale în cauză, practicarea unei îndeletniciri complementare a contribuit, în primul rînd, la o modificare a ritmului existențial, țăranii trebuind să îmbine munca pămîntului cu cea solicitată de meșteșug. Se cuvine subliniat însă că aproape niciodată, afirmație confirmată și de meșterii care mai lucrează și astăzi, agricultura și creșterea animalelor nu a fost neglijată ci dimpotrivă noua ocupație se practica în funcție de datele calendaristice principale ale muncilor agricole, tocmai pentru a nu perturba desfășurarea acestora⁸⁰.

O altă modificare derivată din felul în care meșteșugarii se grupează conform cerințelor meșteșugului, contribuind la o transformare și în organizarea socială a comunităților respective. Treptat, se produce o diferențiere între meșteșugari și restul satului sau chiar între primii, unii cîștigîndu-și un prestigiu prin calitatea produselor sale sau prin tipul de unealtă foarte pretențioasă pe care numai unul o lucrează (este situația lui Alexandru Gavra din Vărzarii de Jos, care făcea numai coase, calitate ce l-a propulsat în conducătorul grupului de fierari o perioadă îndelungată⁸¹). Diferențierea care are loc între săteni și meșteșugari se manifestă și în faptul că primii de multe ori ajung să depindă — fie prin desfășurarea unor munci auxiliare (cărăușitul) fie prin lucrul într-un atelier — de meșteșugari.

Un alt aspect are în vedere diviziunea socială a muncii, fiecare atelier de fierar, de pildă, incluzînd alături de meșter și ajutoare provenite din propria-i familie preferențial, sau, cînd nu avea, lua un ucenic din sat; la olari, femeile participau la aducerea lutului, frămîntarea lui și la decorarea obiectelor. De asemenea, această diviziune este în cîteva situații mult mai accentuată unii meșteșugari realizînd numai un anumit tip de piesă, ceea ce presupune o înaltă îndemînare. Grăitoare este în acest sens pilda fierarului Alexandru Gavra care făcea numai coase sau a meșterilor din Vărzarii de Sus, renumiți în secolul al XIX-lea prin sccerile realizate⁸². Aceeași situație o întîlnim și în cazul olarilor, localitatea Leheeni fiind apreciată pentru blidele sale; Săliște de Vașcău prin ulcioare; Criștioru de Jos prin ploști; Leleștiul recunoscută datorită cîntilor și cahlelor cerute în depresiunea Beiușului; Vadul Crișului prin „ciubănci”; Cărpînet, prin oale mari de provizii sau pentru păstrat semințe

⁸⁰ A. Chiriac, *op. cit.*, p. 217—218

⁸¹ Idem, *Feronerie...*, p. 52

⁸² *Ibidem*, p. 60

de cîneapă⁸³, diversificare ce a fost determinată și de preferințele comenzii sociale de pe piețele de desfacere pe care le frecventa o localitate sau alta⁸⁴.

Similară realitate se remarcă și în centrele specializate pe prelucrarea lemnului, unde axarea pe confecționarea unui produs îi creează, ca și pentru celelalte meșteșuguri, un statut aparte în conștiința oamenilor dintr-o zonă sau alta. Și aici diversificarea, ca și obținerea pentru modelarea unui anumit tip sau tipuri de piese a fost determinată de cererea acestora, ca și de calitatea lor.

O consecință firească pentru activitatea desfășurată de satele cu meșteșugari specializați ar fi apariția cărăușitului, deci a transportului și desfacerii mărfurilor atît de meșteșugari, cît mai ales de către intermediari, aceștia din urmă din etapa cînd produsele ajung să fie căutate pe piață. În general, pentru fierarii din Vărzarii de Jos cărăușit făceau cîțiva locuitorii din Fînațe⁸⁵; pentru olarii din Lehecenii și Săliște de Vașcău vasele erau luate și vîndute de un număr de săteni din Ponoare și Vărzarii de Jos⁸⁶; pentru lădarii din Budureasa "... existau (în cadrul localității — n.n.) și anumiți oameni care se ocupau numai cu cărăușia"⁸⁷.

Apreciind la adevărata valoare rolul și locul satelor cu meșteșugari specializați din Bihor, receptînd ca atare implicațiile social-economice pe care le-au generat în relațiile cu comunitățile rurale din nord-vestul României, putem considera că prezența acestora a condus: nu numai la asigurarea unui mod de viață superior epocilor anterioare, ci și la amplificarea contactelor interumane, aici, într-un spațiu locuit de o densă populație românească, la modificări pe planul mentalității țăranilor și, nu în ultimă instanță, la intensificarea circulației în paralel a valorilor materiale și a celor spirituale.

CONSIDERATIONS HISTORIQUES CONCERNANT L'APPARITION DES VILLAGES À ARTISANS SPÉCIALISÉS DE BIHOR

Résumé

La présente étude aborde à partir de l'analyse des travaux, ayant le même thème, publiés par des historiens et ethnologues et ayant comme support les recherches archivistiques effectuées — le problème de l'évolution des occupations artisanales des villages de Bihor, en général et de l'apparition des villages à artisans spécialisés dans l'usinage des matières premières, spécialement.

Pour argumenter notre conclusion sur la période où ces villages s'imposent dans le circuit économique du Nord-Ouest de Roumanie par une production remarquable par la variété et la qualité des marchandises, nous avons eu en vue trois

⁸³ I. Godea, *Caracteristici ale culturii...*, p. 130

⁸⁴ Fl. Bobu Florescu, T. Mozeș, *op. cit.*, p. 152

⁸⁵ A. Chiriac, *Transportul și desfacerea...*, p. 218

⁸⁶ *Ibidem*, p. 219

⁸⁷ I. Godea, *Meșteșugul lăzilor...*, p. 145

paramètres indispensables dans l'appréciation exacte des dimensions du phénomène: *historique, économique et géographique.*

Le contexte historique a été, sans aucun doute, une cause d'ordre général déterminant une série de mutations qui se sont reflétées aussi sur le cadre économique. L'instauration de la domination des Habsbourgs à la fin du XVIIe siècle (1692) fut ressentie dans l'ouest de Transylvanie aussi, premièrement par la reorganisation administrative des territoires conformément aux intérêts de la monarchie, intérêts qui ont promu une politique de centralisation du pouvoir et, en consensus, une doctrine économique basée sur le même système qui visait le contrôle sur toute la vie économique de l'Empire. Menant, initialement, une politique mercantile, seulement en faveur des pays „héréditaires“, une fois la Silésie perdue a lieu la stimulation de l'industrie transylvaine et même l'encouragement des initiatives privées.

Les causes économiques sont étroitement liées, compte tenant de l'espace étudié, aux mesures prises par l'Evêché romano-catholique de Oradea, Evêché ayant repris ses droits, mesures qui pour la dépression de Beiuș surtout se reflètent dans la commutation de certaines obligations des paysans (concernant les produits agricoles) en argent. En même temps on met ou l'on remet en fonction toute une série d'entreprises à caractère manufacturier, comme celles de fer de Vașcău, Drăgănești, Pocioveliste; la verrerie de Beliu etc.

Le cadre géographique est mis en discussion dans la mesure où il a conditionné l'évolution des villages de Bihor vers un certain caractère spécifique et en consensus avec la relation établie entre l'homme de ces lieux et l'environnement, relation qui prouve, indéniablement, un développement propre seulement à une population sédentaire et à profondes racines dans ce territoire. Si on observe attentivement l'emplacement de ces localités, pouvant même généraliser cette observation à tout le territoire roumain, on peut conclure que les villages dont on parle sont circonscrits aux formes de relief hautes, c'est-à-dire colline et montagne, donc à des territoires où la terre est moins propice à l'agriculture. Il était naturel que dans un tel contexte se développât une économie complémentaire d'autant plus que certaines matières premières étaient accessibles aux habitants, et leur usage jouissait d'une longue tradition.

On a tenu compte aussi, quant à l'apparition des villages à artisans spécialisés, du saut démographique qui s'est produit au XVIIIe siècle et de l'amplification des contacts entre la montagne et la plaine, fait qui a déterminé, à l'époque, pour les deux territoires, une spécialisation, pour la zone montagneuse, dans quelques métiers artisanaux, dans l'autre, dans l'agriculture, tout en faisant apparaître la base obligatoire d'un échange de produits entre les deux espaces.

L'ouvrage aborde concrètement l'apparition des villages à artisans spécialisés dans l'usinage du fer, de l'argile, du bois et de la laine („pănură“) de Bihor, tout en suivant, s'appuyant sur les données offertes par des documents, leur courbe évolutive (en ce sens les exemples concernant les communautés rurales groupant des potiers et des forgerons sont éloquentes).

Les arguments de la présente étude démontrent que les villages à artisans spécialisés se sont imposés dans le paysage socio-économique du Nord-ouest de la Roumanie à partir du XVIIIe siècle, dans un contexte historique et socio-économique où les traits du monde moderne ont été de plus en plus évidents, fait prouvé entièrement par les formules relevées par la recherche tout au long du XIXe siècle et la première moitié du XXe siècle.

A côté de l'idée de continuité qu'on a suivie par l'analyse du rôle des métiers artisanaux dans les communautés rurales roumaines de Bihor à partir du Moyen-Age et finissant avec les XVIIIe—XIXe siècles quand on assiste à l'individualisation du phénomène présenté et, en égale mesure, à son expression aux paramètres remarquables, on a aussi mis en évidence les implications produites par les villages à artisans spécialisés dans l'organisation socio-économique des localités respectives tout comme dans les relations entre les habitants d'un territoire important du Nord-Ouest de Roumanie.